

 Artikkel

Naistenlehdet Suomessa 1880-luvulta 1930-luvulle

Artikkelissa tarkastellaan millaisia naisille suunnattuja lehtiä Suomessa ilmestyi 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa, jolloin naistenlehti vakiinnutti asemansa Suomen lehtimarkkinoilla. Tutkimusaineisto koostuu 29 tutkimusajankohtana perustetusta naisille suunnatusta lehdestä. Niiden sisällön osa-alueita, kustantamisen perusteita, mainonnan määrää ja sisältöä, toimittajien taustoja sekä lehtien ja toimittajien suhdetta naisjärjestöihin analysoimalla artikkelissa selvitetään, miten naistenlehdistö on kehittynyt Suomessa tutkimusajankohtana naisasialehdestä naisten kuluttajalehdeksi. Lähemmän tarkastelun kohteena on se, miten tutkitut edustavat naisten järjestö- ja kuluttajalehtien konsepteja. Tarkastelu osoittaa, että useimmissa lehdissä on molempien lehtityyppien piirteitä, ja että lehtityyppien sisällä on enemmän eroja kuin niiden välillä. Täten tiukka jako, johon aiempi tutkimus on perustunut, ei ole relevantti naistenlehtien kokonaiskuvan kannalta. Artikkelin tutkimustulokset vahvistavat aiemmassa tutkimuksessa esitetyn huomion siitä, että angloamerikkalaisen feministisen mediatutkimuksen lähestymistavat ja jäsennykset eivät sovi suomalaisiin varhaisvaiheen naistenlehtiin.

AVAINSANAT: naistenlehti, genre, historia, aikakauslehdistö

Aikakauslehtiä tutkitaan Suomessa monilla eri tieteenaloilla, mutta kuten Maija Töyry, Laura Saarenmaa ja Nanna Särkkä (2011) ovat todenneet, tutkimuksen ongelmana on sen hajanaisuus ja huono kumuloituvuus sekä toisaalta sen keskittyminen tiettyihin lehtinimikkeisiin. Tässä artikkelissa käsittelen vielä yhtä aikakauslehtitutkimuksen ongelmaa, nimittäin aikakauslehtien historian puutteellista tutkimusta, joka osaltaan selittää edellä mainittuja ongelmia. Vaikka aikakauslehtiä käytetään tutkimuksen lähdeaineistona hyvin yleisesti, kattavaa tutkimusta aikakauslehdistön historiasta tai edes *Suomen Kuvalehden* ja *Kotilieden* tapaisista pitkäikäisistä lehti-instituutioista ei toistaiseksi ole tehty. Kahdeksan- ja yhdeksänkymmentäluvulla julkaistu *Suomen lehdistön historia* -kokoomateos on todettu aikakauslehdistön osalta puutteelliseksi ja jopa harhaanjohtavaksi (Saarenmaa 2007). Keskityn artikkelissa suomalaisten naistenlehtien historiaan, koska ensinnäkin niitä tutkitaan ja käytetään aineistona muita aikakauslehtiä yleisemmin (Töyry ym. 2011, 29) ja toiseksi koska niiden historia poikkeaa ulkomaisten naistenlehtien historiasta.

Aikakauslehtien historian puutteellinen tutkimus on ongelma suomalaisen mediahistorian kokonaiskuvan kannalta, mutta myös aikakauslehdistä tehtävän tutkimuksen kannalta. Suurin osa tutkimuksesta tehdään mediatutkimuksen ulkopuolella esimerkiksi sosiologiassa, kasvatustieteissä ja historia-aineissa, jolloin aikakauslehdet itsessään eivät ole tutkimuksen kohde, vaan ne ovat lähdeaineistoa mitä moninaisimpien ilmiöiden tutkimuksessa (ks. Töyry ym. 2011, 31–32). Aikakauslehtien historian heikon tuntemuksen vuoksi tutkimuksen lähdeaineiston valinta ja kontekstointi ja sen mukana koko analyysi voivat perustua puutteellisiin ja jopa harhaanjohtaviin tietoihin. Naistenlehtitutkimukselle on tyypillistä sen keskittyminen tiettyihin aiheisiin eli sukupuolta ja sen esittämistä koskeviin kysymyksiin sekä tiettyihin lehtinimikkeisiin, erityisesti *Kotilieteen* (Töyry ym. 2011, 29). Suomalaiset naistenlehdet olisivat käyttökelpoista lähdeaineistoa myös muiden kysymysten tutkimiseen, sillä ne ovat perinteisesti olleet otteeltaan yhteiskunnallisimpia ja sisällöltään yleisaikakauslehtimäisempiä lehtiä kuin ulkomaiset vastineensa (Kivikuru 1996, 62; Ruoho & Saarenmaa 2011). Tällaista tutkimusta kuitenkin tehdään vähän, sillä tavat tutkia naistenlehtiä on omaksuttu ulkomaisesta naistenlehtitutkimuksesta (Saarenmaa 2010). Tämä tutkimus taas perustuu sikäläisiin, suomalaisista naistenlehdistä poikkeaviin naistenlehtiin ilman, että tätä eroa huomioitaisiin tutkimuksissa. *Kotilieden* valintaa tutkimuksen lähdeaineistoksi selittää se, että se on pitkäikäisin suomalainen naisten kuluttajalehti, mutta mahdollisesti myös se, että muita vaihtoehtoja tunnetaan huonosti.

Maija Töyry (2005) on paikannut suomalaisten naistenlehdistön historian puutteellista tutkimusta tutkimalla suomalaisen naistenlehdistön varhaisvaihetta 1700-luvulta 1920-luvulle, ja Iiris Ruoho ja Laura Saarenmaa (2011) tutkimalla naistenlehtijournalismin historiaa ja naistenlehtien sisältöjä 1960-luvun lopulta tähän päivään. Tässä artikkelissa käsitellän suomalaisen naistenlehdistön vakiintumisvaiheessa eli 1880–1930-luvuilla perustettujen naistenlehtien sisältöjä ja taustoja.¹ Tarkastelu on osittain päällekkäinen Töyryn tutkimuksen kanssa, mutta laajempi: Töyry on sisällyttänyt aineistoonsa 1880–1920-luvuilla perustetuista naistenlehdistä kaksi lehteä, *Koti ja Yhteiskunnan* ja *Kotilieden*. Tässä artikkelissa ovat mukana myös muut tuona aikana perustetut naistenlehdet. Aineisto koostuu yhteensä 29 suomalaisesta naistenlehdestä, jotka täyttävät sukupuolentutkimuksen näkökulmaa edustavan mediatutkimuksen naistenlehden määritelmän: ne ovat lehtiä, jotka on suunnattu naisille ja jotka käsittelevät sukupuolispesifejä aiheita (määritelmästä ks. Töyry 2005, 26).

Artikkelin tarkoitukseni on kontekstoida tutkitut lehdet yhteiskunnallisesti ja mediahistoriallisesti. Selvitän, miten lehdet itse määrittivät tehtävänsä ja miten ne määrittyivät suhteessa järjestö- ja kuluttajalehden konsepteihin. Jako järjestö- ja kuluttajalehtiin on keskeinen tapa jäsentää suomalaisen naistenlehdistön historiaa ja yhteiskunnallista roolia sekä rajata ja valita tutkimusaineistoa. Tutkin lehtien yhteiskunnallista taustaa ja suhdetta järjestö- ja kuluttajalehden konsepteihin selvittämällä, kuka lehtiä kustansi, millaisia järjestökytkentöjä lehdillä niin tavoitteiden kuin toimittajien taustan osalta oli, mihin lehtien talous perustui ja kumpaa lehtityyppiä lehti sisältönsä, ulkoasunsa ja mainonnan osalta edusti. Artikkelin tarkoituksena on antaa aiempaa kattavampi kuva suomalaisen naistenlehdistön historiasta edellä mainittuna

ajanjaksona niin mediahistoriallista tutkimusta kuin naistenlehtiä aineistolähteenä käyttävää tutkimusta varten.

Taustoitan käsittelyä käymällä artikkelin aluksi läpi, kuinka naistenlehtiä käsitellään ja määritellään feministisessä mediatutkimuksessa, jonka määritelmät ja lähestymistavat on omaksuttu myös suomalaisen tutkimukseen. Toiseksi käyn läpi sitä, kuinka naistenlehtiä ja niiden historiaa käsitellään *Suomen lehdistön historia* -kokoomateoksessa, joka on toistaiseksi keskeisin tietolähde tutkimuksen kohteena olevien naistenlehtien historiasta ja jonka jäsenyykset ja niihin liittyvät ongelmat siten toistuvat myöhemmissä tutkimuksissa (Saarenmaa 2007, 66–70).

Naistenlehdet feministissä tutkimuksessa ja *Suomen lehdistön historiassa*

Naistenlehtiä koskeva mediatutkimus on pääosin feminististä tutkimusta, jonka näkökulmasta naistenlehdet ovat ongelmallinen median muoto, joka levittää valheellista, naisia alistavaa naiskuvaa ja vahvistaa sukupuolten välistä yhteiskunnallista epätasa-arvoa. Feministisen tutkimuksen tavoitteena oli aluksi saada naiset lopettamaan naistenlehtien lukeminen. Sittemmin naistenlehdet ovat saaneet tutkijoilta myös ymmärrystä mielihyvän tuottajina sekä julkisena tilana, jossa naiset ja heidän arkeaan koskevat asiat, joista muut mediat vaikenivat, ovat pääasiana. Naistenlehtien on myös huomautettu levittäneen naisten yhteiskunnallista asemaa koskevia kysymyksiä laajemman lukijakunnan tietoisuuteen. Tutkijat ovat kuitenkin todenneet, että naistenlehdet eivät tällöin vaadi yhteiskuntaa muuttumaan. Sen sijaan ne esittävät ainoastaan keinoja, joilla naiset voivat muuttaa omaa toimintaansa. (Gough-Yates 2003, 7–21; Töyry 2005, 30–35; Siivonen 2006.) Naistenlehtien ongelmana pidetään kuitenkin edelleen niiden kaupallisuutta eli sitä, että ne toimivat mainostajien ehdoilla (ks. Siivonen 2006; Endres 2012).

Suomalaisessa yhteiskunta- ja historian tutkimuksessa naistenlehtiin on suhtauduttu kahdella tavalla. Yhtäältä lehtiä ei ole pidetty varteenotettavana yhteiskunta- ja historian tutkimuksen lähdeaineistona, sillä faktatietoa etsivän tutkijan näkökulmasta naistenlehdillä on sama ongelma, josta feministitutkijatkin niitä kritisoivat: lehdet edustavat populaarikulttuuria eivätkä kerro siitä, miten asiat oikeasti ovat (olleet). Täten ne eivät ole luotettavia lähteitä. (Ks. esim. Jallinoja 1997.) Toisaalta naistenlehtien, erityisesti *Kotilieden* sisältöä on tutkittu runsaasti, sillä naisten, perheiden ja yleensä arjen ilmiöiden historiasta kiinnostuneet tutkijat ovat kokeneet sen luotettavaksi lähteeksi. Media- ja feministisen tutkimuksen ulkopuolella tehty suomalainen naistenlehtitutkimus onkin pitkälti ollut eri tieteenaloilla tehtyä arjen historiaa koskevaa tutkimusta. Toiseksi naistenlehtiä ovat käyttäneet lähteenä naisjärjestöjen historian tutkijat.

Silloin kun vanhempia naistenlehtiä lähdeaineistonaan käyttäneet arjen historian tutkijat ovat pohtineet aineistonsa luonnetta, he ovat yleensä viitanneet *Suomen lehdistön historia* -kokoomateoksen naistenlehtien historiaa käsitteleviin kirjoituksiin:

Raili Malmbergin artikkeliin *Naisten ja kotien lehdet aikansa kuvastimina* (Malmberg 1991) ja Pirkko Leino-Kaukiaisen artikkeleihin *Monipuolistuva aikakauslehdistö 1880–1917* (Leino-Kaukiainen 1992b) ja *Aikakauslehdistön itsenäistymisvuodet 1918–1955* (Leino-Kaukiainen 1992a). Niissä puolustetaan naistenlehtien yhteiskunnallista asemaa huomauttamalla muun muassa, että suomalaiset naistenlehdet ovat panostaneet hyötytietoon ja toimineet tärkeinä yhteiskunnallisina vaikuttajina. Ne eivät siis ole olleet kirjoittajien mukaan mitään pinnallisia ja kaupallisia muoti- ja kauneuslehtiä tai konservatiivisia yhteiskunta- ja sukupuolirakenteen säilyttäjiä vaan valistusta jakaneita naisten yleisaikakauslehtiä, jotka ovat pyrkineet uudistamaan yhteiskuntaa. – Herääkin kysymys, ovatko suomalaiset naistenlehdet olleet täysin erilaisia kuin anglo-amerikkalaiset naistenlehdet vai onko kyse tulkinta- ja lähestymistapojen eroista.

Suomen lehdistön historia -kokoomateoksessa suomalaisten naistenlehtien historia aloitetaan vuonna 1922 perustetusta *Kotiliedestä*. Malmberg esittelee *Kotilieden* edeltäjinä porvarillisten naisasiajärjestöjen ja työväenliikkeen 1800-lopussa ja 1900-luvun alussa perustamat naisille suunnatut lehdet (*Koti ja Yhteiskunta*, *Nutid*, *Naisten Ääni*, *Emäntälehti*, *Työläisnainen*). Toisaalta hän nimeää naistenlehtien edelläkävijöiksi ne kolmisenkymmentä koko perheelle suunnattua yleisaikakauslehtityyppistä lehteä, joita Suomessa 1900-luvun alussa ilmestyi. Ne sisälsivät ”yleissivistävän, viihteellisen ja lukuaineiston ohella myös selvästi naistenlehtien tyyppillisimpiä elementtejä, kuten ruokareseptejä, käsityöohjeita ja muotia”. Ensimmäiseksi varsinaiseksi naistenlehdiksi Malmberg nimeää vuonna 1921 ilmestyneen Edistysseurojen Kustannuksen julkaiseman *Naisten Lehden*. Seuraava varsinainen naistenlehti hänen jäsenyyksessään on *Kotiliesi*, jonka Malmberg määrittelee ensimmäiseksi selväpiirteiseksi naisten ja kotien peruslehdiksi. (Malmberg 1991, 193–194) Täten hän tulee määritelleeksi *Kotilieden* suomalaisen naistenlehden perustyyppiksi ja lähtökohdaksi, johon muita lehtiä verrataan.

Määritelmän kannalta on kiinnostavaa, että artikkelissa vakuutetaan, ettei *Kotiliesi* oikeastaan edes ollut naistenlehti: lehti itse määritteli itsensä perheenemäntien ammattilehdiksi eikä naistenlehdiksi, ja viihteellisen sisällön sijaan siinä keskityttiin kotitaloutta koskevaan hyötytietoon ja kuluttajavalistukseen sekä kotitalouspolitiikan ja suomalaisen tapakulttuurin edistämiseen. WSOY:n historian kirjoittanut Kaj Häggman, joka käyttää Malmbergin artikkelia keskeisenä tietolähteenä, on tiivistänyt Malmbergin esittämän kuvauksen *Kotiliedestä* seuraavasti: ”*Kotiliesi* oli äärimmäisen asiallisen ja kunniallinen sekä lähes täydellisen vapaa myöhempien aikojen naistenlehtien muoti- ja julkisjutuista” (2001, 314). *Kotilieden* asiapitoisuutta korostaessaan Malmbergin artikkeli – samoin kuin Häggmanin teos – onkin samalla asenteellinen muita naistenlehtiä ja naistenlehtigenreä kohtaan, sillä se uusintaa käsitystä naistenlehdistä viihteellisempinä lehtinä kuin muut kuvalehdet ja yleisaikakauslehdet, kuten myös Saarenmaa (2007) on huomauttanut.

Mitä ”naistenlehdellä” sitten tarkoitetaan *Suomen lehdistön historiassa*? Malmberg ilmoittaa määrittelevänsä naistenlehden laajasti siten, että lehtiryhmään sisältyvät kaikki sellaiset naisten ja kotien lehdet, jotka ovat kohdistaneet sisältönsä pääasiallisesti naisille ja usein koko perheelle. Naisjärjestöjen lehtiä hän ei pidä oikeina nais-

tenlehtinä, sillä ne eivät olleet perhe- ja kotitalouslehtiä. Käsitellyt lehdet hän jakaa naisten yleis- ja erikoisaikakauslehtiin; viimeksi mainittuja ovat esimerkiksi naisten käsityölehdet. Ensin mainittuihin lukeutuu tässä tutkituista lehdistä *Kotilieden* lisäksi 1930-luvulla perustetut *Oma Koti*, *Eeva* ja *Hopeapeili*. Käytännössä hän sisällyttää naistenlehdiksi kuluttajalehden konseptia edustavat, kaupallisten kustantajien julkaisemat naistenlehdet. Poliittisten ja muiden aatteellisten järjestöjen lehtien jättäminen käsittelyn ulkopuolelle noudattaa kokoomateoksen linjaa: poliittisia ja aatteellisia lehtiä käsitellään sanoma-, järjestö-, mielipide- ja kulttuurilehtiä käsittelevissä artikkeleissa. Naisten poliittisten, aatteellisten ja järjestölehtien, naistenlehdistön kokonaiskuvan sekä edellä mainituista lehdistä tietoa etsivän tutkijan kannalta on ongelmallista, että naisten järjestö- ja aatteellisia lehtiä ei käsitellä omana ryhmänään kokoomateoksen yleis- ja erikoisaikakauslehtiä käsittelevissä osissa. Ainoastaan *Lotta Svärd* -lehti esitellään osana maanpuolustuslehdistöä. Tarkempaa tietoa naisten järjestö- ja aatteellisia lehdistä annetaan Leino-Kaukiaisen artikkeleissa kokoomateoksen viimeisessä osassa, sielläkin tosin hajanaisesti ja lyhyesti eri lehtityyppien esittelyn alla.

Kokoomateoksen viimeinen osa on luonteeltaan yleiskatsaus aikakauslehdistön historiaan ja sen artikkelit pohjautuvat kokoomateoksen aiempiin, yleis- ja erikoisaikakauslehtiä käsitteleviin osiin. Esimerkiksi kaupallisten naistenlehtien syntyvaihe käsitellään lyhyesti uudelleen. Toisaalta artikkelit paikkaavat aiempien osien puutteita esittelemällä niistä puuttuvia lehtiryhmiä. Täten vapaan kansalais- ja järjestötoiminnan lehdet kuten naisliikkeen lehdet esitellään lyhyesti vasta nyt (Leino-Kaukiainen 1992b). Artikkelin ansioksi voi laskea sen, että siinä esitellään sekä naisten järjestö- että kaupalliset lehdet, mutta jaottelu on lehtien mediahistoriallisen kontekstoinnin kannalta ongelmallinen. Ensinnäkin marttajärjestön *Emäntälehteä* ja *Husmodernia* ei esitellä kansalais- ja järjestötoiminnan lehtien vaan perhelehtien ryhmässä. Valinta on sikäli luonteva, että ne olivat perheenemännille suunnattuja lehtiä, mutta lehdet olivat kuitenkin marttajärjestön äänenkannattajia. Suomen Naisyhdistyksen *Koti ja Yhteiskunta* -lehti sen sijaan esitellään sekä järjestö- että perhelehtiä käsiteltäessä. Lehden esittelyä viimeksi mainitussa ryhmässä perustellaan sillä, että se oli Suomen ensimmäisen varsinaisen naistenlehti ja ”naistenlehtiemme edelläkävijä”. Luonnehdinta perustuu siihen, että *Koti ja Yhteiskunta* -lehdessä oli myös perhelehdelle tyyppilistä sisältöä kuten kotitalous- ja muotipalstat, mutta sitä ei ole kuitenkaan nimetty vain perhelehdiksi kuten on tehty marttajärjestön lehtiä määriteltäessä.

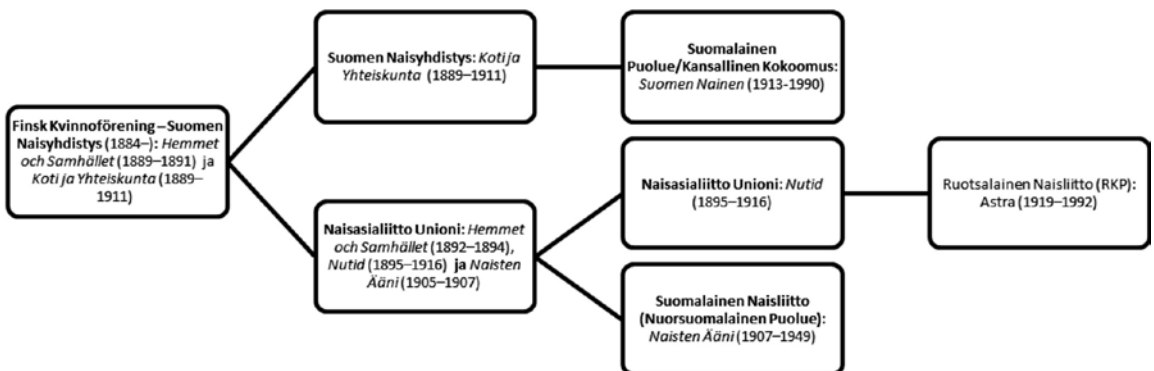
Naistenlehti genrenä määritellään kokoomateoksessa siis perhelehdien ja naisten kuluttajalehden konseptien kautta, jolloin järjestölehtiä on vaikea sijoittaa osaksi naistenlehdistöä, ja kokonaiskuva niin naisten järjestölehdistä kuin naistenlehdistöstä on harhaanjohtava. Historiallisesti tarkasteltuna perheenemännille suunnatut ruokareseptejä, käsityöohjeita ja muotia sisältävät naistenlehdet ovat vain yksi naistenlehti-genren alalaji. Esimerkiksi Britanniassa ilmestyi 1800-luvulla kahdeksaa eri tyyppiä edustavia naistenlehtiä: muotilehtiä, yläluokan naisten yleislehtiä, keskiluokan naisten edullisia kuvalehtiä, uskonnollisia lehtiä, naisten uutislehtiä, feministisiä lehtiä, tyttöjen lehtiä ja kodinhoidon lehtiä (Töyry 2006, 211). Suomessa naistenlehti etabloitui järjestölehdien muodossa. Tämä ei ole kansainvälisesti tarkasteltuna

poikkeuksellista, sillä naistenlehdistö on syntynyt jakamaan sivistystä. Sen tehtävänä on ollut kansalaisten kasvatusta ja kansakunnan kehittäminen. (Railo 2011, 18.) Naisten kuluttajalehtien läpimurto tapahtui Suomessa kansainvälisesti vertailtuna varsin myöhään, vasta 1920–1930-luvuilla. Lehtityyppi on tämän jälkeen säilynyt Suomessa yleisaikakauslehtimäisenä toisin kuin esimerkiksi angloamerikkalaisissa maissa, joissa naistenlehti tarkoittaa nykyään ennen muuta muoti- ja kauneudenhoitolehtiä (ks. esim. Endres 2012). Tarkastelen seuraavaksi, kuinka naistenlehden konsepti Suomessa muotoutui 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa ja kuinka naisten kuluttajalehtien läpimurto muutti naistenlehdistöä.

Suomalaisen naistenlehdistön muutos 1800-luvun lopusta 1930-luvulle

Suomalainen naistenlehdistö syntyi naisliikkeen synnyn ja ennen kaikkea sen jakautumisen myötä 1800–1900-lukujen vaihteessa. Naisasialiikkeen tärkeimmät kysymykset koskivat naisten oikeutta ansiotyöhön ja koulutukseen sekä naisten kansalaisoikeuksia, kuten äänioikeutta ja vaalikelpoisuutta (Jallinoja 1983, 32–52; Sulkunen 1987). Suomen ensimmäisen porvarillisen naisasiajärjestö Finsk Kvinnoförening – Suomen Naisyhdistys perustettiin vuonna 1884. Yhdistyksellä oli kaksi lehteä, *Koti ja Yhteiskunta* (ilm. 1889–1911) ja *Hemmet och Samhället* (1889–1894). Yhdistys jakautui kahtia vuonna 1892, kun Naisasialiitto Unioni perustettiin. *Koti ja Yhteiskunta* säilyi Naisyhdistyksen lehtenä ja Unionin äänenkannattajana toimi ensin *Hemmet och Samhället*, sitten *Nutid* (1895–1917) ja *Naisten Ääni* (1905–1949) (von Alftan 1966, 103–105). (Ks. taulukko 1.)

Taulukko 1. Suomalaiset naisten järjestölehdet ja niiden julkaisijat 1880-luvulta 1910-luvulle

Naisyhdistyksen hajaantuminen ja Naisasialiitto Unionin perustaminen perustuivat poliittisiin erimielisyyksiin sekä fennomaanien sisällä että fennomaanien ja ruotsinmielisten välillä. Unionin perustivat ruotsinmieliset ja vapaamieliset suomenmieliset naisasianaiset ja Naisyhdistys jäi vanhoillisten fennomaaninaisten yhdistykseksi. Vuoden 1905 eduskuntauudistuksen ja yleisen äänioikeuden saavuttamisen myötä naisasianaiset alkoivat vaikuttaa myös puolueiden kautta. (Jallinoja 1983, 43–45, 50–52, 99–104.) Tämä vaikutti naistenlehtiin siten, että puoluelehdet korvasivat järjestölehdet. Naisyhdistyksen *Koti ja Yhteiskunta* lakkautettiin vuonna 1911 ja sen seuraajaksi perustettiin vuonna 1913 Suomalaisen puolueen naisiyhdistyksen julkaisema *Suomen Nainen*. Naisasialiitto Unionin äänenkannattajana toimineesta *Naisten Ääni* -lehestä taas tuli Nuorsuomalaista puoluetta ja sittemmin Kansallista Edistyspuoluetta lähellä olevan Suomalaisen Naisliiton lehti, joka tosin seurasi myös Unionin toimintaa. (Jallinoja 1983, 51; Kokko 1998, 16.) Unionin *Nutid*-lehden lakkauttamisen jälkeen ruotsinkieliset naisasianaiset perustivat vuonna 1919 *Astran*, joka oli Ruotsalaisen kansanpuolueen naisiyhdistyksen äänenkannattaja. (Hagner & Försti 2006, 51.) (Ks. taulukko 1) Eduskuntauudistus tarkoitti myös työläisnaisten lehdistön syntyä: palvelijatarliitto perusti vuonna 1905 *Palvelijatar*-lehden, josta seuraavana vuonna tuli Suomen sosiaalidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja ja lehden nimi muuttui tehtävää paremmin vastaten *Työläisnaiseksi*.

Eduskuntauudistuksen jälkeen naistenlehdet olivat siis pääasiassa puoluelehtiä tai puolueita hyvin lähellä olleita lehtiä. Aatteellisten ja puoluelehtien lisäksi julkaistiin naisten erikoisaikakauslehdiksi luokiteltavia naisten kuluttajalehtiä kuten *Käsitöitä ja pukuja* ja *Revue des Modes*. Ne olivat mallipiirustuksia sisältäviä lehtiä, joissa ei ollut journalistista sisältöä pääkirjoituksen lisäksi.² Naisten kuluttajalehtien myöhäistä läpimurtoa Suomessa selittää suomalaisen kulutusyhteiskunnan myöhäinen synty. Kuluttajalehtien talous perustuu tilausmaksujen lisäksi ilmoituksiin ja ne ovat alkaneet erimaissa menestyä vasta sitten, kun tavaroiden massatuotanto on yleistynyt, ja tuotteiden valmistajat ovat tarvinneet lehtiä ilmoituskanavikseen. Naisten kuluttajalehdet ovat olleet tärkeässä roolissa, sillä teollistumisen myötä syntynyt kulutuskulttuuri on länsimaissa heijastanut sukupuolten maailmojen erkanemista toisistaan: miehen roolina oli toimia tuottavaa työtä tekevänä perheen elättäjänä ja naisten vastuulla oli kodin hoito, mukaan lukien kodin hankintojen tekeminen ja kulutus. Mainonta ja naisten kuluttajalehdet alettiin suunnata naisille. (Ballaster ym. 1991, 12; McCracken 1993; Beetham 1996, 8, 146; Töyry 2005, 211, 334–335.)

Ensimmäiset suomalaiset naisten kuluttajalehdet olivat, kuten aiemmin kävi ilmi, *Naisten Lehti* ja *Kotiliesi*. Ensin mainittu ilmestyi vain vuoden verran, mutta WSOY:n kustantama *Kotiliesi* osoittautui menestyväksi lehtikonseptiksi. Se sai ensimmäisen kilpailijan vasta vuonna 1931, kun Otava perusti *Oma Koti* -lehden. Lehdet kuitenkin yhdistettiin vuonna 1934, kun WSOY ja Otava perustivat Yhtyneet Kuvalehdet aikakauslehtien julkaisemista varten. Yhtyneet Kuvalehdet alkoi vuonna 1936 julkaista uutta naistenlehteä *Hopeapeiliä*, joka oli vastine vuonna 1933 aloittaneelle, Hufvudstadsbladetin kustantajan Amos Andersonin perustamalle uudenaikaiselle naistenlehdelle, *Eevalle*. (Malmberg 1991, 200–206.) Kaksi- ja kolmekymmentäluvuilla Suomessa

perustettiin myös kahdeksan naisten käsityö- ja muotilehteä, jotka olivat lähinnä kaavalehtiä. Aikakauslehden muotoisia, journalistista sisältöä omaavia lehtiä olivat vain *Kauneudenhoitolehti* ja *Omin käsin* -käsityölehti.

Samaan aikaan, kun naisten kuluttajalehdet tekivät läpimurtoa, perustettiin Suomeen myös uusia naisten järjestölehtiä. *Työläisnainen* lakkautettiin sisällissodan jälkeen ja sen tilalle perustettiin työväenliikkeen hajaantumisen vuoksi kaksi lehteä, sosiaalidemokraattien *Toveritar* ja sosialistien *Naistyöläinen*, joka pian korvautui *Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehdellä*. (Sulkunen 1989, 68–70; Kilpi 1953, 172–182.) Neljäs uusi järjestölehti oli porvarillisen, suojeluskuntajärjestön sisärjestöksi perustetun Lotta Svärd -järjestön *Lotta Svärd*, joka alkoi ilmestyä vuonna 1929. Naisten järjestölehtiin lukeutuvat myös naisten urheilulehdet, joita en ole sisällyttänyt tähän artikkeliin.³ Naisten järjestölehdet eivät siis ole vain kaupallisten naistenlehtien edeltäjiä, koska niitä on perustettu ja julkaistu kaupallisten naistenlehtien rinnalla.

Yhteenvedona edellä esitetystä olen koonnut taulukkoon 2 vuosina 1889–1938 perustetut suomalaiset naistenlehdet neljään ryhmään: 1) naisasiajärjestöjen naistenlehdet, 2) puolueiden naistenlehdet 3) muiden naisjärjestöjen lehdet, 4) naisten kuluttajalehdet, yleisaikakauslehdet, 5) naisten kuluttajalehdet, erikoisaikakauslehdet.

Taulukko 2. Naisten järjestö- ja kuluttajalehdet 1880–1930-luvuilla

NAISTEN JÄRJESTÖLEHDET			NAISTEN KULUTTAJALEHDET	
Naisasiajärjestöjen lehdet:	Puolueiden naistenlehdet:	Muiden naisjärjestöjen lehdet:	Naisten yleisaikakauslehdet:	Naisten erikoisaikakauslehdet:
Koti ja Yhteiskunta (1889–1911) Hemmet och Samhället (1889–1894) Nutid (1895–1917) Naisten Ääni (vuosina 1905–1906)	Palvelijatar (1905–1906) Naisten Ääni (vuosina 1906–1949) Työläisnainen (1906–1923) Suomen Nainen (1913–1990) Astra (1919–1992) Toveritar (1922–1943) Naistyöläinen (1925) Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehti (1925–1930)	Emäntälehti (1902–) Husmodern (1902–) Lotta Svärd (1929–1944)	Naisten lehti (1921) Kotiliesi (1922–) Oma Koti (1932–1934) Eeva (1933–) Hopeapeili (1936–1971)	Käsitöitä ja pukuja (1911–1925) Revue des Modes (1921–1924) Pariisin muodin Revue des Modes (1923–1924) Kotikutoja/Viiri (1927–1957) Virkkauksen- ja Neuletyöt (1928–1972) Muotikuvasto (1929–1935) Kauneudenhoitolehti (1931–1933) Suomalainen Kotivaatetus (1935) Nomotta (1937–1939) Omin käsin (1938–1972)

Tutkittujen lehtien suhde järjestölehden konseptiin

Seuraavaksi tarkastelen lehtien tavoitteita ja sisällön osa-alueita analysoimalla, missä määrin lehdet olivat järjestö- ja missä määrin kuluttajalehtiä. Jako on siinä mielessä yksinkertainen, että järjestölehtien talous perustuu pääasiassa tilaajamaksuihin ja järjestön tukeen sekä vähäisesti myös ilmoituksiin. Kuluttajalehtien talous perustuu ilmoitustuloihin ja tilaajamaksuihin. (Töry 2005, 203–204.) Jo naisasialehtien kohdalla tilanne ei ollut näin yksinkertainen. Lukijoiden kannalta naisasialehdet olivat porvarillisen naisasialiikkeen äänitorvia: ne raportoivat järjestön toiminnasta ja ajoivat niiden asiaa. Käytännössä naisasiajärjestöjen äänenkannattajat eivät olleet järjestöjen vaan lehden toimittajien omistamia ja kustantamia. Järjestöt rahoittivat lehtiä ostamalla niistä tilaa ilmoituksilleen. (Ks. von Alftan 1966, 103–105; Tuulio 1975, 340–344; Töry 2005, 206; Hagner & Försti 2006, 48–51.)

Esimerkiksi *Koti ja Yhteiskunnan* ensimmäisessä numerossa ilmoitettiin, että lehden tarkoituksena on ”seurata sitä kehitystyötä, joka meillä ja muualla tapahtuu naisten sivistyksen kohottamiseksi ja hänen asemansa selvittämiseksi kodista ja yhteiskunnasta” (*Koti ja Yhteiskunta* 1/1889, 1). Muut naisasiaa ajaneet lehdet määrittelivät tehtävänsä lähes samoin sanoin. *Naisten Ääni* kertoi olevansa ”naisten äänenkannattaja”:

Se on koettava voimiensa mukaan tulkita naisten ajatuksia elämän eri aloilla; se on lausuva naisten mielipiteen erinäisissä isänmaamme onnea ja kehitystä koskevissa asioissa. Se on koettava selvittää näitä naisten mielipiteitä ja käsityskantoja; se on koettava nämä mielipiteet ja käsityskannat koota ja järjestää naisten ohjelmaksi. (Naisten Ääni 1/1995, 1)

Koti ja Yhteiskunta oli alkuvuosisia lukuun ottamatta kuitenkin täysin päätoimittajansa Aleksandra Gribenbergin kustantama lehti ja hän myös teki päätöksen lehden lakkauttamisesta. Kannattavuuden vuoksi Gribenberg pyrki tekemään *Koti ja Yhteiskunnasta* laajempaa lukijakuntaa ja ilmoittajia kiinnostavan naisten yleisaikakauslehden. Töry onkin määritellyt lehden järjestö- ja kuluttajalehden välimuodoksi. (Töry 2005, 206–213.) Puoluetoimintaan kytkeytyneiden lehtien ja muuta järjestötoimintaa edustavien lehtien (marttajärjestön lehdet, *Lotta Svärd*) talous oli turvatumpi suoran tuen ansiosta, ja ne voi edellisiä selkeämmin määritellä järjestölehdiksi. Suurempia ongelmia julkaisemisessa on ollut sosialistisilla työläisnaisten lehdillä järjestöjen vaikean taloudellisen tilanteen vuoksi (Kilpi 1953, 172–182; Leivo-Larsson 1945, 220–221).

Nyky näkökulmasta naisasialiikkeen tavoitteet olivat kaukana muiden naisjärjestöjen kuten emäntien asiaa ajaneen marttajärjestön tai muiden naisten kansoittamien järjestöjen kuten raittius-, kansansivistys- ja hyväntekeväisyysjärjestöjen tavoitteista, mutta järjestöt olivat käytännössä monin ideologisin ja henkilökohtaisin kytkennöin kiinni toisissaan. Esimerkiksi marttajärjestö oli unionilaisten perustama järjestö. Erilaiset naisten aktiivisuuden varassa toimineet järjestöt muodostivat 1800–1900-lukujen vaihteessa monisäikeisen yhteiskunnallisen ja sosiaalisen

verkoston, jota Irma Sulkunen on kuvannut keskiluokkaiseksi sisaruusrintamaksi. Sen jäsenet jakoivat saman kotiin ja perheeseen keskittyvän naisihanteen ja kaksijakoisen kansalaisuuden ajatukseen pohjautuvan yhteiskunnallisen ohjelman. (Sulkunen 1987, 164) Kaksijakoisen kansalaisuuden ideassa miehen toiminta-alueena oli julkinen elämä, naisten alueena koti. Perheenemäntien tehtävä nähtiin kuitenkin yhteiskunnallisesti tärkeänä tehtävänä, yhteiskunnallisena äitiytinä, jonka vaikutus ulottui koko kansakuntaan. (Sulkunen 1987, 162–163, 171–172; Ollila 1993, 60–62, 142–145.)

Naisjärjestöjen toimintaa ohjasi uuden naiskuvan rakentaminen ja sen opettaminen alempien yhteiskuntaryhmien naisille (Ollila 1993, 28–32; Sulkunen 1987, 161). Käytännössä emansipaation ajaminen jäsenyi naisliikkeen ohjelmassa luokkasuhteiden mukaiseksi hierarkkiseksi järjestelmäksi. Ylimmän tason eli eliitin naiset toimivat naisten aseman kohottamisen ja naisten vaikutus- ja koulutusmahdollisuuksien laajentamisen puolesta. Keskiluokan naiset toimivat aktiivisesti erilaisissa kristillis-siveellisissä yhteenliittymissä, hyväntekeväisyysjärjestöissä ja raittiustyössä muotoillen puuhakaan, kärsivällisen, valistuneen ja siveellisen perheenemännän ihanteen ja asettaen itsensä sen malliesimerkiksi. Alimpiin ryhmiin kuuluvat naiset pyrittiin ohjaamaan työmarkkinoilta täysipäiväisiksi perheenemänniksi. (Sulkunen 1987, 165–167.)

Naisliikkeen tavoitteet ja sen hierarkkinen rakenne selittävät naisjärjestöjen lehtien sisältöjä. Eliitin naiset keskustelivat naisasiajärjestöjen ja porvarillisten puolueiden naisosastojen lehdissä naisasialiikkeen tavoitteista. Marttajärjestön *Emäntälehd*en ja *Husmodernin* kautta ylä- ja keskiluokan naiset toteuttivat sivistystehtävänsä ja opettivat muotoilemaansa uutta perheenemäntämallia alaluokkaa edustaville maalais- ja työläisnaisille. Marttajärjestön toiminta on täten ollut kiinteä osa suomalaista naisasialiikettä. Keskiluokkaisen sisaruusrintaman olemassaolo näkyi lehtien toimituksessa, sillä samat naiset toimivat niin järjestöissä kuin eri lehtien toimittajina ja avustajina. Esimerkiksi marttajärjestön puheenjohtajana vuosina 1904–1924 toiminut Fanny Hult oli 1900-luvun alussa sekä *Nutidin* että *Emäntälehd*en toimituskunnassa, ja Mandi Hannula oli 1920–1930-luvulla sekä yksi suomalaisen Marttaliiton johtohenkilöistä että *Kotilieden* toimituskunnan jäsen. (Ks. Turunen 2011, Liite 1.)

Kotiliesi olikin vahvasti kytköksissä suomalaiseen naisasialiikkeeseen jatkaen sen valistuksellista perintöä. *Kotilieden* historiaa tarkastelleet Malmberg (1991, 197) ja Häggman (2001, 313–314) ovat todenneet, että *Kotiliesi* pohjautui ulkomaisiin naistenlehtiin, mutta että sitä toimitettiin täysin kotimaisin voimin. *Kotilieden* konseptia suhteessa naistenlehdistön kansainväliseen historiaan tutkinut Töyry (2005, 251–252) on huomauttanut, että *Kotilieden* kohdalla oli kyse ulkomaisen naistenlehtikonseptin soveltamisesta kotimaisiin oloihin, olihan se monilta osin samantyyppinen lehti kuin englantilaiset ja amerikkalaiset naistenlehdet. Töyry (2005, 251) on lisäksi esittänyt, että *Kotiliesi* lähti liikkeelle järjestölehdien konseptia mukaillen, koska kuluttajalehtien puolella sille ei ollut vankkaa suomalaista esikuvaa. Ottaen huomioon lehden toimitus- ja avustajakunnan jäsenten taustan on todennäköistä, että *Kotilieden* järjestölehtimäisyys johtui siitä, että se oli monin tavoin kytköksissä keskiluokkaisten naisten aktiivisuuden varassa toimiviin järjestöihin ja niiden tavoitteisiin eli suomalaisnaisten valistamiseen. Sen toimituskunnan jäsenet Hedvig Gebhard, Mandi Hannula, Laura

Harmaja ja Eva Somersalo olivat aikansa tärkeitä naisvaikuttajia. Heidän taustansa oli niin naisliikkeessä kuin muissa järjestöissä, ja he olivat aiemman sivistys-, valistus- ja lehtityön kautta tottuneet lähestymään lukijoita kansanvalistajan ja neuvojan roolissa. (Turunen 2011, 162–163.)

Kotiliesi olikin naisliikkeen tavoitteita ajanut, kotitalousideologiaa edustanut lehti. Maailmansotien välisenä aikana vahvasti nousseen kotitalousideologian taustalla oli kaksijakoisen kansalaisuuden idea ja äitiyden ja perheenemännyyden korostaminen naisen ensisijaisena tehtävänä ja kutsumuksena. Sen tavoitteena oli kehittää kotitaloustyötä ja -välineitä sekä kotitalousopetusta ja nostaa perheenemäntien työn asemaa ja arvostusta ammatillistamalla se. Kotitalousideologian kehittämisessä naisjärjestöillä, erityisesti marittajärjestöllä oli keskeinen rooli. (Sulkunen 1989, 27–29; Ollila 1993; Markkola 1994, 169–183.) *Kotiliesi* muistutti *Emäntälehteä*, joka *Kotiliettä* perustettaessa oli ilmestynyt noin 20 vuotta. Kummankin lehden journalistiselle otteelle oli tyypillistä neuvominen ja ohjaaminen ja niillä oli yhtäläinen, valistuskirjallisuutta muistuttava taitto. Lehdistä oli yhteinen tavoite suomalaisten kotitalouksien kehittämisestä, perheenemännän työn ammatillistamisesta ja kotimaisen tuotannon sekä suomalaisen kotikulttuurin edistämisestä. (Turunen 2011, 157–159, 163–164.)

Myös *Naisten Lehteä* toimitettiin kuin järjestölehteä. Se määritteli ohjelmansa naisasiajärjestöjen tavoin:

Se [Naisten Lehti] tahtoo kerätä yhteen kotien naiset heidän valtiollisista mielipiteistään riippumatta yhteiseen työhön jalomman ihmisyyden hyväksi, innostaa ja sytyttää heitä ja saattaa heidät kykeneviksi vastuunalaiseen tehtäväänsä uuden sukupolven kasvattajina. Naisten Lehti tahtoo tutustuttaa lukijoitaan aikamme yhteiskunnallisiin kysymyksiin sekä maamme ja ulkomaiden yleisiin henkiin virtauksiin, avartaa siten heidän ajatusmaailmaansa ja viitoittaa teitä edessäoleviin päämääriin. (Naisten Lehti 1/1921, 2)

Lehden toimituskunnan jäsenet ja avustajat edustivat eri alojen asiantuntemusta. Mukana oli muun muassa kotitalous- ja kotiteollisuustarkastajat, jotka valistavat lukijoita naisjärjestöjen tavoitteiden mukaisesti.

Yhteiskunnallisesti ja mediahistoriallisesti niin *Naisten Lehti* kuin *Kotiliesi* olivatkin porvarillisen naisliikkeen äänenkannattajia: niitä avustivat kirjoituksillaan muiden muassa järjestöjen edustajat, ja lehtien tavoitteet edustivat porvarillisen naisliikkeen tavoitteita. Malmberg (1991, 198) on todennut, että ”monet perhepoliittiset ja yhteiskunnalliset ideat lähtivät liikkeelle *Kotilieden* sivuilta muuttuakseen sitten aikanaan laeiksi ja asetuksiksi”. Käytännössä ideat olivat lähtöisin naisjärjestöistä, mutta *Kotiliesi* tarjosi niille tärkeän välityskanavan ja levitti yhteiskunnallisen muutoksen vaatimusta laajan lukijakunnan tietoisuuteen. Keskiluokkaisia ideoita välittivät myös työväenliikkeen naistenlehdet, sillä nekin käyttivät avustajina porvarillisen puolen kansansivistäjiä (ks. Oittinen 2002, 90; Turunen 2011, 183).

Eeva ja Hopeapeili edustivat selkeästi toisenlaista lehtikonseptia kuin kotitalousideologiaan nojaava *Kotiliesi*. *Eevan* näytenuumerossa ilmoitettiin, että lehdessä tul-
laan käsittelemään niitä kysymyksiä, joita naiset ”ajattelevat ja keskustelevat työnsä

ääressä, ja yksityisessä seuralämässään, kutsuilla, kahviloissa, teattereissa, elokuvissa, konserteissa, näyttelyissä vieläpä urheilu- y. m. kilpailuissa”. Lehti myös suoraan ilmoitti, ettei sitä toimiteta kuin järjestölehteä:

Toimituksen takana ei ole mitään johtokuntaa, ei koristeellista ”neuvottelukuntaa” eikä muita sensoreita, jotka tavallisesti eivät itse mitään anna lehdelle, mutta kyllä pyyhkivät siitä parhaat palat pois. Eevan Toimitus on täysin itsenäinen, niin kuin nykyajan nainen haluaa olla. Siksi toivomme voivan säilyttää Eevan kirjoituksissa kunkin kirjoittajan persoonallisen sävyn. (Eeva 1/1933, 1)

Eevalla ja Hopeapeillillä oli päätoimittajana ammattitoimittaja. Lehtiä avustivat kirjoittamisen ammattilaiset eli kirjailijat, eivät muiden alojen asiantuntijat kuten aiemmin perustetuissa naistenlehdissä, mikä sekin teki lehtien sisällöstä uudenlaisen. *Eevasta ja Hopeapeillistä* on kuitenkin huomattava, että vaikka ne käsittelivät muita naisten kuluttajalehtiä runsaammin muotia, ne eivät olleet vain muotilehtiä vaan naisten yleisaikakauslehtiä. *Eeva* itse asiassa perustettiin kauneudenhoitoon ja muotiin keskittyneen *Kauneudenhoitolehden* seuraajaksi, ja se menestyi ilmeisesti yleisaikakauslehden konseptin ansiosta paremmin kuin edeltäjänsä (Malmberg 1991, 203–204).

Tutkittujen lehtien suhde ”tyypilliseen” naistenlehden konseptiin

Feministisen tutkimuksen näkökulmasta naistenlehdet ovat lähtökohtaisesti ongelmallisia niiden kaupallisuuden vuoksi: naistenlehdet ovat osa kulutuskulttuuria ja niiden tehtävänä on markkinoida naisille kulutustuotteita ja niihin sisältyvää epärealistista naiskuvaa (Innes 2004; Endres 2012; Bergstrom 2012).

Lehden kaupallisuudesta kertoo kustantajan lisäksi mainonnan määrä sekä journalistisen ja ilmoituksellisen sisällön kytkös: kuten naistenlehtitutkijat ovat osoittaneet, naistenlehdet tarjoavat naisten ongelmiin ratkaisuksi kuluttamista ja sijoittavat mainokset lähelle aihetta käsittelevää juttua (McCracken 1993).

Olen koonnut taulukkoon 3 tietoja ilmoitusten määrästä tutkituissa lehdissä vuosina 1895, 1905, 1915, 1925 ja 1935. Ilmoitusten osuus kasvaa ajan myötä, mutta taulukosta ilmenee, että 1920- ja 1930-luvuilla järjestö- ja kaupallisten lehtien sisällä on enemmän eroja kuin niiden välillä. Esimerkiksi *Naisten Lehdessä* ja *Kotiliedessä* oli 1920-luvulla vähemmän ilmoituksia kuin *Naisten Äänessä*. Tutkittujen lehtien kannalta onkin kiinnostavaa, että vaikka naisjärjestöjen lehdissä oli 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa vain vähän mainoksia, näiden ja journalistisen sisällön välille pyrittiin luomaan kytkös. Esimerkiksi *Emäntälehti* ilmoitti, että lehdessä ei mainosteta sellaisia ulkomaisia tuotteita, joita valmistetaan kotimaassakin, ja *Naisten Äänen* kotitalouspalstalla kerrottiin, että tomittaminen onnistuu parhaiten Universal-pölynimijällä, jonka voi ostaa O.Y. Eluxilta. (Turunen 2011, 109–113.) Ensimmäinen mainittu siis valikoi ilmoittajia ja jälkimmäinen harjoitti tekstimainontaa. *Naisten Lehdessä*, joka ei ollut järjestölehti, ilmoituksia taas oli hyvin vähän (ks. taulukko 3), eikä siinä ollut teksti-

mainontaa. *Koti ja Yhteiskunta* oli järjestö- ja kuluttajalehden välimuoto, kuten aiemmin kävi ilmi. Lehden liitteenä esimerkiksi ilmestyi *Käsitöitä*-muotiliite, joka *Koti ja Yhteiskunnan* lakkauttamisen jälkeen jatkoi itsenäisenä julkaisuna nimellä *Käsitöitä ja pukuja*.

Taulukko 3. Ilmoitusten osuus naistenlehdissä vuosina 1905, 1915, 1925 ja 1935 laskettuna lehtien sisällön pinta-alasta / numero. Järjestölehtien joului-, pääsiäis- tai teemanumeroita, joissa ilmoituksia oli runsaammin, ei ole sisällytetty tarkasteluun. (Lähde: Turunen 2011, 411.)

Lehti	Ilmoitusten määrä 1895	Ilmoitusten määrä 1905	Ilmoitusten määrä 1915	ilmoitusten määrä 1925	ilmoitusten määrä 1935
Kotija Yhteiskunta	0–3 %	10–25 %	–	–	–
Hemmet och Samhället	0–4 % (vuosina 1889–1894)	–	–	–	–
Nutid	1–5 %	7–10 %	17 %	–	–
Emäntälehti	–	–	1,6–6 %	27 %	12–31 %
Naisten Ääni	–	5 %	15–38 %	25–40 %	11–51 %
Työläisnainen	–	0–13 % (vuonna 1909)	13–25 % (vuonna 1913)	–	–
Naisten Lehti	–	–	–	6–14 % (vuonna 1921)	–
Kotiliesi	–	–	–	4–29 %	22–46 %
Toveritar	–	–	–	4–11 %	4–14 %
Nais-työläinen	–	–	–	0 %	–
Työläis- ja talonpoikais-naistenlehti	–	–	–	0 % (vuonna 1928)	–
LottaSvärd	–	–	–	–	0–22 %
Eeva	–	–	–	–	18–32 %
Hopeapeili	–	–	–	–	7–34 % (vuonna 1938)
Astra	–	–	–	32 %	20 %
Suomen Nainen	–	–	0–13 %	15–22 %	13–50 %

Kotilieden perustaminen uudisti suomalaista naisenlehdistöä, sillä se oli aiempiin naistenlehtiin verrattuna selkeästi kuluttajalehden konseptin edustaja. Siten se erosi myös *Emäntälehdestä*, jolla muuten oli samankaltainen tehtävä ja sisältö: *Kotiliedessä* oli enemmän mainoksia ja se tarjosi naisten kotitaloudenhoitoa koskeviin ongelmiin ratkaisuksi uusien koneiden ja laitteiden hankkimista, *Emäntälehti* sen sijaan ei (ks. Turunen 2011, 157–159, 161–165). Edustiko *Kotiliesi* siis konservatiivisempaa tai ongelmallisempaa nais- ja maailmankuvaa? Kysymystä pohdittaessa on huomauttava, että

lehtien eroa selittävät järjestö-/kuluttajalehti-jaon ohella marattajärjestön ideologiset tavoitteet. Kumpikin lehti halusi kehittää perheenemäntien työtä ja taloudenpitoa, mutta marattajärjestön tavoitteena oli myös edistää käsillä tekemisen taitoa. Kotitalousteknologian käyttöönottoa tutkineen Vuokko Lepistön mukaan marattajärjestö pelkäsi 1900-luvun alussa, että ostotavaroiden myötä käsityötaidot, kuten kehräys, kutominen, ompelu, värjäys ja tarvekalujen tekeminen menettävät arvonsa, eivätkä käsityötaidot siirry enää eteenpäin seuraavalle sukupolvelle. Silloin kun ostotuotteita ylipäänsä neuvottiin käyttämään, kehoitettiin suosimaan kotimaisia tuotteita työllisyyden, kansallisen osaamisen ja kansallisen riippumattomuuden nimissä. (Lepistö 1994, 187.) Siksi lehti ei tarjonnut kuluttamista ratkaisuksi naisten arjen ongelmiin ja siksi se valikoi, ketkä saivat lehdessä mainostaa. Samalla se pyrki hidastamaan kotitalousteknologian käyttöönottoa ja kotitaloustyön kehitystä.

Naisten järjestö- ja kuluttajalehtien eroa voi tutkia myös tarkastelemalla, sisältyykö niihin Malmbergin määrittelemiä naistenlehtien tyypillisimpiä elementtejä kuten ruokareseptejä, käsityöohjeita ja muotia. *Emäntälehti* oli marattajärjestön tavoitteiden mukaisesti kotitalouslehti, joka sisälsi myös käsityöohjeita, mutta myös naisasialiikkeen lehdistä julkaistiin kotitalouspalstoja. *Koti ja Yhteiskunta* -lehdestä julkaistiin myös muotiliitettä, kuten aiemmin kävi ilmi. *Naisten Ääni* sen sijaan ilmoitti jo näytenuumerossa, että sen tarkoituksena on toimia vastapainona muoti- ja perhelehdille, ”jotka ovat omiansa vahvistamaan heidän [naisten] tunteellisuuttaan ja pintapuolisuuttaan ja pitämään heidät ahtaassa, pienessä, omien persoonallisten harrastustensa piirissä, ehkäisten siten heidän kehitystään ja henkistä kasvamistaan” (*Naisten Ääni* 1/1905, 5).

Sotien välisenä aikana kotitalous-, käsityö- ja pukeutumisasiheista sisältöä oli kaikissa muissa naistenlehdistä paitsi *Naisten Äänessä*, joka piti edellä mainitun linjansa. Mahdollisesti *Kotilieden* menestys toi ”naistenlehtien tyypillisimmät elementit” myös naisten järjestölehtiin. Esimerkiksi *Emäntälehdessä* alettiin 1930-luvulla julkaista myös muotipalsta, ja *Lotta Svärd* -lehteen muotipalsta kuului alusta alkaen. Kiinnostavimmat lehdet kotitalous- ja muotisisällön osalta ovat Ruotsalaisen Naisliiton (RKP) *Astra* ja Kokoomuspuoleen *Suomen Nainen*, jotka alkoivat 1920- ja 1930-luvuilla muuttua sisällön puolesta järjestölehdistä kuluttajalehtimäisiksi lehdiksi, ja *Eeva*, joka ei käsitellyt kotitalouskysymyksiä lainkaan.

Vuonna 1919 perustettu ruotsalaisen naisliiton *Astra* – Naisasialiitto Unionin feministisen *Nutid*-lehden seuraaja – alkoi uudistua loppuvuodesta 1922, *Kotilieden* perustamisen aikaan. Sanomalehtimäinen ulkoasu vaihtui aikakauslehtimäiseen ulkoasuun, ja uutena osiona lehden tulivat muotipalsta ja kotitalouspalstat. *Astra* alkoi 1920- ja 1930-luvuilla muuttua kaupallisia naisten yleisaikakauslehtiä muistuttavaksi julkaisuksi; väljän taiton, elegantin kansisivun ja liitupaperin kautta se alkoi lähentyä yläluokkaisten naisten yleisaikakauslehteä, joka suomenkielisissä naistenlehdistä sai vastineen vasta 1930-luvulla perustetuista *Eevasta* ja *Hopeapeilistä*. *Astran* esikuvana olivat riikinruotsalaiset naistenlehdet. Lehden alaotsikoksi määriteltiin 1930-luvulla *Hemmets tidskrift för kulturella och praktiska spörsmål*. Suomalaisen puolueen, sittemmin Kokoomuspuolueen naisten lehti *Suomen Nainen* kävi läpi saman muutoksen 1930-luvulla. (Turunen 2011, 203–205, 208–211.) Myös ilmoitusten määrä viittaa *Astran* ja *Suomen*

Naisen olleen pikemminkin kuluttajalehtiä kuin järjestölehtiä (ks. Taulukko 3): niissä alkoi olla 1930-luvulla yhtä paljon ilmoituksia kuin menestyvissä naisten kuluttajalehdissä. Lisäksi esimerkiksi muotipalstojen yhteyteen oli taitettu muotisalonkien, kangasliikkeiden, kauneudenhoitotuotteiden ja kauneussalonkien mainoksia (Turunen 2011, 208–211), mikä on naisten muotilehdille ominainen piirre.

Myös *Toveritar*, joka oli 1930-luvulla ainoa työläisnaisten lehti, muutti tai joutui muuttamaan linjaansa yhteiskunnallisen tilanteen vuoksi. Työläisnaisliitto oli 1920-luvulla suhtautunut hyvin kriittisesti porvarillisten naisjärjestöjen edustamaan kotitalousideologiaan ja tavoitteeseen ohjata naiset perheenemänniksi. Aiheesta kiisteltiin vielä 1920-luvulla, ja *Toverittaresta* vaadittiin kotitalouspalstan poistamista. Jo 1930-luvulla kotitalouskysymykset nostettiin työläisnaisliiton avainkysymykseksi ja *Toveritarta* ryhdyttiin muuttamaan kuluttajalehden konseptin mukaisen perhelehden suuntaan. (Sulkunen 1989, 84–85, 104–111; Jokinen 1991, 65, 68; Markkola 1994, 186–188; Lähtenmäki 2000, 118–123.)

Kotitalousideologian mukaisen perheenemännyyden ollessa niinkin vahva ihanne suomalaisessa yhteiskunnassa ja suomalaisissa naistenlehdissä on kiinnostavaa, että *Eeva* ei ollut 1930-luvulla perhelehti. Se ei sisältänyt kotitalouspalstaa eikä se muutenkaan puhutellut lukijoita perheenemäntänä vaan moderneina itsenäisinä naisina. Aikakauden kontekstissa tämä on hyvin mielenkiintoinen, ja jopa radikaali linjanveto, sillä siten lehti tarjosi vaihtoehdon naisjärjestöjen muotoilemalle perheenemännyyteen keskittyvälle naiseudelle.

Naistenlehtien järjestö- ja kuluttajalehtimäisyyttä tarkasteltaessa on työläisnaisten lehtien kohdalla vielä huomattava, että ne olivat *Toveritarta* lukuun ottamatta sanomaeivätkä aikakauslehtiä niin ulkoasultaan kuin sisällöltään. Niissä oli sanomalehtimäinen taitto ja ulkoasu, ja pääkirjoitusten ja uutisten lisäksi niissä oli hyvin vähän muuta sisältöä. *Työläisnaisen*, *Naistyöläisen* ja *Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehden* puuttuminen Suomen lehdistön historia -kokoomateoksen sanomalehdistöä käsittelevistä osista onkin vakava puute ja kertoo naisille suunnattujen lehtien marginalisoinnista lehdistötutkimuksessa. Työläisnaisten lehdet esitellään aikakauslehdistön historiaa käsittelevässä osassa vapaan kansalais- ja järjestötoiminnan äänenkannattajina, mikä on melkoinen kannanotto erityisesti *Työläisnaisen* roolista ja merkityksestä, sillä lehti oli sanomalehden asussa ilmestynyt puoluelehti. Puolueen pää-äänenkannattajien tavoin (ks. Tommila 1987) *Työläisnainen* ilmestyi valtakunnallisesti, mutta ilmeisesti sen, samoin kuin *Toverittaren*, määrittely vain naisille suunnatuksi lehdeksi on tarkoittanut lehtien rajaamista puolueen varsinaisen poliittisen toiminnan ulkopuolelle samalla tavalla kuin aiemmissa puolueiden historiaa käsittelevissä tutkimuksissa (esim. Soikkanen 1975; Saarela 2008) on ollut tapana tehdä.

Suomalainen naistenlehdistö uudelleentarkasteltuna

Iiris Ruoho ja Laura Saarenmaa (2011) ovat todenneet, että ”naistenlehti” on suomalaisittain ongelmallinen termi useastakin syystä: suomalaiset naistenlehdet ovat perinteisesti olleet yhteiskunnallisempia ja yleisaikakauslehtimäisempiä kuin ulkomaiset vastineensa,

naistenlehtien välillä on suuria vaihteluita ja naistenlehden leima on estänyt näkemästä näiden lehtien tärkeää roolia yhteiskunnallisen keskustelun areenana. Tämä artikkeli tukee naistenlehti-käsitteen ongelmallisuutta suomalaisten 1880–1930-luvuilla ilmestyneiden naistenlehtien osalta. Niissä käsiteltiin muotia, kauneudenhoitoa, käsitöitä ja kotitaloutta, mutta ei ainoastaan niitä, sillä myös naisten kuluttajalehdet pyrkivät olemaan naisten yleisaikakauslehtiä. Lisäksi ne jatkoivat järjestölehtien valistuksellista perintöä.

Aiemmassa naistenlehtitutkimuksessa on todettu suomalaisten naisten kuluttajalehtien olevan konseptilainoja ulkomaisista naistenlehdistä (Töyry 2008, 22; Kivikuru 1996, 51), mutta edellä esitetyn perusteella ne ovat myös selkeästi jatkoa aiemmalle suomalaiselle naisille suunnatulle lehdistölle. Ensimmäiset naisten kuluttajalehdet muistuttivat järjestölehtiä, ja kytkös naisten järjestötoimintaan selittää, miksi naistenlehdet ovat Suomessa perinteisesti olleet yleisaikakauslehtimäisempiä kuin ulkomaiset vastineensa; toimittajat halusivat tehdä yleisaikakauslehteä ja lukijat oppivat odottamaan naistenlehdiltä yleisaikakauslehtimäisyyttä.

Edellä esitetty osoittaa myös, että naistenlehden näkeminen perhelehden, kuluttajalehden, muotilehden ja pinnallisen viihdelehden konseptista käsin ei tee oikeutta suomalaisille vakiintumisvaiheen naistenlehdille. Angloamerikkalaisen feministisen tutkimuksen naistenlehden määritelmä on liian kapea lähtökohta suomalaisten naistenlehtien tutkimiseen ja ymmärtämiseen, ja suomalaisessa tutkimuksessa vakiintunut tapa jäsentää lehdet naisten järjestölehtiin ja naisten kuluttajalehtiin ei ole lehtien sisältöjen ja naistenlehdistön kokonaiskuvan kannalta relevantti. Tutkimusajankohtana näiden kahden lehtityypin sisällä oli enemmän eroavaisuuksia kuin niiden välillä. Kun jako järjestö- ja kuluttajalehtiin unohdetaan, voi todeta, että Suomessa ilmestyi tutkimusajankohtana 29 naistenlehteä, joissa lähes kaikissa oli sekä järjestö- että kuluttajalehden piirteitä ja joiden konsepti saattoi ajan myötä vaihtua täysin. Aluksi kuluttajalehdet muistuttivat järjestölehtiä, myöhemmin toisinpäin niin, että sotien välisenä aikana Suomessa ilmestyi *Kotilieden*, *Oman Kodin*, *Eevan* ja *Hopeapeilin* lisäksi kolme muuta naisten kuluttajalehden tai perhelehden konseptin mukaista naisten yleisaikakauslehteä: Kokoomuksen *Suomen Nainen*, Ruotsalaisen naisliiton *Astra* ja sosialidemokraattisen naisliiton *Toveritar*. Nämä lehdet ja niissä tapahtuneet muutokset tulisi huomioida niin suomalaisten kuluttaja- ja aikakauslehtien kuin arjen historiaa tutkittaessa.

Naistenlehtitutkimukselle on tyypillistä sen keskittyminen tiettyihin aiheisiin ja tiettyihin lehtinimikkeisiin, kuten johdannossa toin esiin. Mediatutkijat ovat jo huomauttaneet, että tutkimus keskittyy sukupuolta koskeviin aiheisiin, vaikka suomalaiset naistenlehdet olisivat sisältönsä puolesta oivaa aineistoa myös yhteiskunnallisten aiheiden tutkimukseen. Arjen historian tutkimuksen ongelmana on myös tutkimuksen keskittyminen *Kotilieteen*, vaikka kotitaloutta, perheenmännyyttä ja äitiyttä koskevia kysymyksiä käsiteltiin esimerkiksi 1930-luvulla lähes kaikissa naistenlehdissä, myös naisten järjestölehdissä. Muodin historiaa koskevien kysymysten tutkimuksessa *Astran* ja *Suomen Naisen* sisällyttäminen lähdeaineistoksi laajentaa aineistoa huomattavasti, varsinkin kun ottaa huomioon, että muotilehtien historia on Suomessa hyvin ohut. Pukeutumishistoriaa koskevien kysymysten tutkimukseen aineistoa tarjoavat kaikki naistenlehdet, ei vain *Kotiliesi* tai muut naisten kuluttajalehdet. Täten myös järjestölehtiä, joita on pääasiassa käytetty

lähteenä vain naisten järjestötoiminnan historiaa tutkittaessa, voi käyttää lähteenä arjen historiaa koskevien kysymysten tutkimiseen.

Vastaavasti järjestöjen toimintaa ja tavoitteita tutkittaessa tutkijoiden olisi hyvä vilkaista, mitä muuta järjestön äänenkannattajassa on käsitelty pääkirjoitusten ja muiden järjestön tavoitteista suoraan kertovien juttujen lisäksi, ja miten tämä muu sisältö on linjassa lehden muiden tavoitteiden kanssa. Kuten *Toverittaren* tapaus osoittaa, lehden sisältöä koskevat linjaukset ovat kytköksissä puolueen ”varsinaisiin” poliittisiin linjauksiin tai antavat niihin mielenkiintoisen näkökulman, sillä käsittelemällä naisten arkeen kuuluvia kysymyksiä lehdet ovat käytännössä osoittaneet, miten ne suhtautuvat niihin poliittisiin ja yhteiskunnallisiin tavoitteisiinsa, joita ne pääkirjoituksissa ovat määritelleet. Esimerkiksi naisasiajärjestöjen muotikriittisyys ei ole estänyt niitä julkaisemasta järjestön lehdessä muotipalsta (ks. Turunen 2011, 139–156).

Naistenlehdet olisivat ainutlaatuisia lähdeaineistoja myös suomalaisen kulutuksen ja kulutusyhteiskunnan historian tutkimukseen. Esimerkiksi se, että *Kotiliesi* tarjosi naisten kotitalousongelmien ratkaisuksi kotitalouskoneiden ja -välineiden ostamista, ja *Emäntälehti* ei, ei perustu vain lehtien konsepteihin vaan kertoo niiden tavasta reagoida yhteiskunnan muutokseen, erityisesti kulutusyhteiskunnan tuloon.

Viitteet

- 1 Artikkelin perustuu väitöstutkimukseeni (Turunen 2011), jossa tarkastelin naisten päällyshousujen käytöstä käytyä keskustelua suomalaisissa naistenlehdissä 1889–1945. Kiitän anonyymejä referee-arvioijia, dosentti Tiina Kinnusta ja Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitoksen pöytälaatikkoseminaarin osallistujia artikkelia varten saamista kommentista.
- 2 Lisäksi Suomessa oli vuosisadan vaihteessa ja 1910-luvulla perustettu muutama lyhytikäiseksi jäänyt kaupallinen perustein julkaistu naistenlehti *Vidhemmetshärd* (1897–1898), *NordiskDamntidning* (1910), *Helsingitär* (1911) ja *HemmaochUte* (1911–1916). En ole sisällyttänyt niitä tähän tutkimukseen, sillä niiden määrittely naistenlehdiksi ei ole yksiselitteistä, koska lehtien kohderyhmää ei ollut selkeästi määritelty eikä lehtien lukijoiksi oletettu pelkästään naisia. (Uino 1991, 40; Malmberg 1991a, 196; Töyry 2005, 240, 247–249.)
- 3 Suomen Naisten Voimisteluliitto, sittemmin Suomen Naisten Liikuntaliitto julkaisi *Kisakenttä-lehteä* 1910–1998 ja Työväen Urheiluliitto *Työläisnaisten Urheilulehteä* 1922–1946.

Kirjallisuus

- Ballaster, Ros; Beetham, Margaret; Frazer, Elizabeth & Hebron, Sandra (1991). *Women's Worlds. Ideology, Femininity and the Woman's Magazine*. Basingstoke: Macmillan.
- Beetham, Margaret (1996). *A Magazine of Her Own? Domesticity and Desire in the Woman's Magazine 1800–1914*. London: Routledge.
- Bergstrom, Andrea M. (2012). Women's Magazines: Feminist Magazines. Teoksessa: Kosut, Mary (toim.). *Encyclopedia of Gender in Media*. Thousand Oaks, California: SAGE, 439–441.
- Endres, Kathleen R. (2012). Women's Magazines: Fashion Magazines. Teoksessa: Kosut, Mary (toim.). *Encyclopedia of Gender in Media*. Thousand Oaks, California: SAGE, 434–439.
- Friedan, Betty (1967). *Naisellisuuden harhat*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Hagner, Minna & Försti, Teija (2006). *Suffragettiensaret*. Helsinki: Unioni naisasialiitto.
- Häggman, Kai (2001). *Werner Söderström Osakeyhtiö 1: 1878–1939. Piispankadulta Bulevardille*. Helsinki: WSOY.

- Innes, Sherrie A. (2004). *Pretty Tough. The Cult of Femininity in Women's Magazines*. Teoksessa: Carter Cynthia & Steiner, Linda (toim.). *Critical Readings. Media and Gender*. Maidenhead: Open University Press.
- Jallinoja, Riitta (1983). *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana*. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.
- Jallinoja, Riitta (1997). *Moderni säädyllisyys. Aviosuhteen vapaudet ja sidokset*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Annika (1991). *Nainen ja työ. Käsitukset naisen ansiotyöstä ja kotityöstä Toveritar-lehdessä vuosina 1922–1932*. Julkaisematon Suomen historian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Karlsson, Risto (1996). *Kansikuva uusiksi. Kuusikymmentä vuotta elämää ja ihmisiä Yhtyneissä Kuvalehdissä*. Helsinki: Yhtyneet Kuvalehdet.
- Kilpi, Sylvi-Kyllikki(1953.) *Suomen Työläisnaisliikkeen historia*. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Kivikuru, Ulla-Maija (1996). *Vieraita lehtiä: aikakauslehti ajan ja paikan risteyksessä*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kokko, Marja (1998). *Sisaret, toverit. Naisten järjestäytyminen, ryhmätietoisuus ja kansalaistuminen Jyväskylässä 1800-luvun lopulta 1930-luvulle*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko (1992a). *Aikakauslehdistön itsenäistymisvuodet 1918–1955*. Teoksessa: Tommila, Päiviö (päätoim.). *Suomen lehdistön historia 10. Aikakauslehdistön historia*. Kuopio: Kustannuskiila oy, 179–288.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko (1992b). *Monipuolistuva aikakauslehdistö 1880–1917*. Teoksessa: Tommila, Päiviö (päätoim.). *Suomen lehdistön historia 10. Aikakauslehdistön historia*. Kuopio: Kustannuskiila oy, 105–178.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko & Uino, Ari (1994). *Suomalaiskansallinen Kokoomus. Suomalaisen Puolueen ja Kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929*. Helsinki: Suomen Kansalliskirja Oy.
- Leivo-Larsson, Tyne(1945). *Sosiaalidemokraattiset naiset sosialismia toteuttamassa*. Teoksessa *Sosialismia kohti*. Helsinki: Työväen sivistysliitto.
- Lepistö, Vuokko (1994). *Joko Teillä on priimuskeitin? Kotilousteknologian saatavuus ja tarjonta Helsingissä 1800-luvun puolivälissä 1910-luvun lopulle*. Historiallisia tutkimuksia 181. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Lähteenmäki, Maria (2000). *Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosiaalidemokratia 1900-luvun Suomessa*. Helsinki: Sosiaalidemokraattiset naiset.
- Malmberg, Raiili (1991). *Naisten ja kotien lehdet aikansa kuvastimina*. Teoksessa: Tommila, Päiviö (päätoim.). *Suomen lehdistön historia 8. Aikakauslehdistön historia*. Kuopio: Kustannuskiila oy, 193–291.
- Markkola, Pirjo (1994). *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Historiallisia tutkimuksia 187.Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- McCracken, Ellen (1993). *Decoding Women's Magazines. From Mademoiselle to Ms*. Basingtoke: Macmillan.
- Oittinen, Riitta (2002). *"Luusopan keittäminen on vienyt minulta henkevyuden"*. Työläisnaisten tunteista 1900-luvun alussa. Teoksessa: Katainen, Elina & Kotila, Pirkko (toim.). *Työväki ja tunteet*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 85–109.
- Ollila, Anne (1993). *Suomen kotien päivä valkenee Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*. Historiallisia Tutkimuksia 173. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Railo, Erkkä (2011). *Henkilökohtainen on poliittista. Neuvottelu politiikan sukupuolittuneesta työnjaosta Annan julkaisemissa poliitikkojen henkilökuviissa vuosina 1975–2005*. Annales Universitatis Turkuensis C 310. Turku: Turun yliopisto. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-4528-3>.
- Ruoho, Iiris & Saarenmaa, Laura (2011). *Edunvalvonnasta elämänpolitiikkaan. Naistenlehdet journalismina ja julkisuutena*. Tampere: Tampereen yliopisto, Journalismin tutkimusyksikkö. Saatavilla: <http://tampub.uta.fi/tiedotusoppi/978-951-44-8374-5.pdf>.
- Saarela, Tauno (2008). *Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923–1930*. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.
- Saarenmaa, Laura (2007). *Lehdistöhistorian portinvartijan rooli: katvealueita ja julkisinhoa*. *Tiedotustutkimus* 30: 2, 66–70.
- Saarenmaa, Laura (2010). *Intiimin äänet. Julkisuuskulttuurin muutos suomalaisissa ajanvietelehdissä 1961–1975*. Tampere: Tampere University Press.
- Shevelow, Kathryn (1989). *Women and Print Culture. The Construction of Feminity in the Early Periodical*. London: Routledge.

- Siivonen, Jonita (2006). Lohduttava ja piinaava naistenlehti. Teoksessa: Mäkelä, Anna; Puustinen, Liina & Ruoho, Iiris (toim.). *Sukupuolishow. Johdatus feministiseen mediatutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus, 226–243.
- Soikkanen, Hannu (1975). *Kohti kansan valtaa 1. 1899–1937*. Helsinki: Suomen sosiaalidemokraattinen puolue.
- Sulkunen, Irma (1987). Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa: Alapuro, Risto; Liikanen, Ilkka; Smeds, Kerstin & Stenius, Henrik (toim.). *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä, 157–172.
- Sulkunen, Irma (1989). *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Tommila, Päiviö (päätoim.) (1987). *Suomen lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan*. Kuopio: Kustannuskiila oy.
- Turunen, Arja (2011). ”Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme?” *Naisen päällyshousujen käyttöä koskevat pukeutumisohteet ja niissä rakentuvat naiseuden ihanteet suomalaisissa naistenlehdissä 1889–1945*. Kansatieteellinen Arkisto 53. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Tuulio, Tyyne (1975). Suomen naisyhdistyksen yhdeksän vuosikymmentä. Teoksessa *Historiallinen arkisto 67*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 329–367.
- Töyry, Maija (2005). *Varhaiset naistenlehdet ja naisten elämän ristiriidat. Neuvotteluja lukijasopimuksesta*. Viestinnän julkaisuja 10. Helsinki: Helsingin yliopisto, Viestinnän laitos.
- Töyry, Maija (2006). Käytösoppaasta naistenlehteen. Teoksessa: Mäkelä, Anna; Puustinen, Liina & Ruoho, Iiris (toim.). *Sukupuolishow. Johdatus feministiseen mediatutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus, 207–225.
- Töyry, Maija (2008). Naistenlehtien keskinäiset erot ja samankaltaisuudet. *Tiedotustutkimus* 31: 1, 21–34.
- Töyry, Maija; Saarenmaa, Laura & Särkkä, Nanna (2011). Monitieteisyyden haaste aikakauslehtitutkimuksessa – kohti konsepti- ja tutkimustietoisuutta. *Media & viestintä* 34: 3, 23–29.
- Uino, Ari (1991). Autonomian ajan kuvalehdistö. Teoksessa: Tommila, Päiviö (päätoim.). *Suomen lehdistön historia 8. Aikakauslehdistön historia*. Kuopio: Kustannuskiila oy, 11–78.
- von Alffthan, Martha (1966). *Seitsemän vuosikymmentä Naisasialiitto Unionin historiaa*. Helsinki: Unioni Naisasialiitto Suomessa.